

Medicinjournalistikens historia i Sverige

Workshop vid Umeå universitet och Uppsala universitet

Zoom 16—17 februari 2020

Program & abstracts

UMEÅ UNIVERSITET

UPPSALA
UNIVERSITET

Datum & tid: 16/2 kl. 13.30 — 17.00, 17/2 kl. 08.30 — 12.00

Antal presentationer: 10 st, + 1 gästföreläsning

Omfång: 25 minuter per presentation, inklusive frågor

Deltagande: Intresserade är välkomna att, i mån av plats, lyssna på hela eller delar av workshopen

Maila jonatan.samuelsson@umu.se för zoom-länk

Hemsida: <http://www.umu.se/medjourn2021>

Innehåll:

<i>Schema tisdag 16/2</i>	<i>s 3</i>
<i>Schema onsdag 17/2</i>	<i>s 4</i>
<i>Abstract gästföreläsning</i>	<i>s 5</i>
<i>Abstracts session 1</i>	<i>s 6</i>
<i>Abstracts session 2</i>	<i>s 7</i>
<i>Abstracts session 3</i>	<i>s 9</i>
<i>Abstracts session 4</i>	<i>s 10</i>

TISDAG 16 FEBRUARI

13.30 VÄLKOMNA

14.00 – 15.15 SESSION 1

Politiskt socialreportage eller sensationsjournalistik? Norrskensflammans rapportering om det svåra utbrottet av Spanska Sjukan i Arjeplog vårvintern 1920

Elisabeth Engberg

Medicinskt folkbibliotek

Jonatan Samuelsson & Daniel Normark

Medicinjournalistens diskursiva gränsarbete: Bernt Bernholm och Expressen

David Finer

15.15 PAUS

15.30 – 16.45 SESSION 2

Med kameran i hjärtat

Daniel Normark

Medicinjournalistens memoarer - en nyckel till ett livsverk

David Finer

Med fallet i fokus

Annika Berg & Maria Josephson

16.45 – 17.00 AVRUNDNING DAG 1

ONSDAG 17 FEBRUARI

08.15 GOD MORGON

08.30 – 09.20 SESSION 3

En konstant oro? Diskussioner om barns och ungas psykiska ohälsa i svensk dagspress, 1968–2008

Peter Skagius

Livsfarligt, oumbärligt eller omtvistat? Tandamalgam i svensk dagspress 1975–2010

Jonatan Samuelsson

09.20 PAUS

09.30 – 10.20 SESSION 4

Läsare och patienter i tidskriften Cancer 1956 – 1986

Maria Josephson

Between openness and secrecy: Information regimes in Swedish medical journals during the twentieth century

Solveig Jülich

10.20 PAUS

10.30 – 11.00 GÄSTFÖRELÄSNING/INSPIRATION

Digitalt dagstidningsmaterial i projektet "Välfärdsstaten analyserad. Textanalys och modellering av svensk politik, media och kultur, 1945-1989"

Fredrik Norén & Erik Edoff

11.00 AVSLUTANDE REFLEKTION & FRAMTIDSDISKUSSION

12.00 SLUT

ABSTRACT GÄSTFÖRELÄSNING

Digitalt dagstidningsmaterial i projektet "Välfärdsstaten analyserad. Textanalys och modellering av svensk politik, media och kultur, 1945-1989".

Fredrik Norén och Erik Edoff, HumLab och Institutionen för kultur- och medievetenskaper, Umeå universitet

De svenska välfärdsåren utgör en period av förändring, med utbyggda institutioner, nya levnadsmönster och förändrade relationer till omvärlden. Trots att perioden är väl utforskad finns det anledning att återvända till den med metoder som låter oss studera diskursiva förändringar på makronivå. Med tillgång till storskaliga digitaliserade textsamlingar från politikens, nyhetsmediernas och kulturens sfärer kan gamla frågor ställas på nytt, samtidigt som relationen mellan de olika samhällsfärens kan utforskas i detalj.

Forskningsprojektet Välfärdsstaten analyserad. Textanalys och modellering av svensk politik, media och kultur, 1945-1989 – med den engelska akronymen WeStAc – har ett tvådelat syfte: att etablera system och rutiner för att digitalisera och kurera stora textmaterial som möter de krav som digital forskning ställer, samt att kartlägga diskursiva mönster i välfärdsårens texter. I projektet digitaliseras och kureras texter i syfte att möta forskningskraven, samtidigt som projektets empiriska forskningsdel ger kontinuerlig feedback tillbaka till de instanser som digitaliserar och iordningställer texterna som dataset.

I denna presentation kommer projektdeltagarna Fredrik Norén och Erik Edoff att berätta om projektet, med särskilt fokus på praktiker, utmaningar, möjligheter och resultat kopplade till bearbetning och analys av dagspressmaterial i ett flervetenskapligt projekt med flera aktörer. Förhoppningen är att presentationen ska kunna bidra med insikter och inspiration inför eventuell framtida forskning på workshopens tema.

ABSTRACTS SESSION 1**Politiskt socialreportage eller sensationsjournalistik?: Norrskensflammas rapportering om det svåra utbrottet av Spanska Sjukan i Arjeplog vårvintern 1920**

Elisabeth Engberg, Enheten för demografi och åldrandeforskning, Umeå universitet

I februari 1920 svepte den sista vågen av spanska sjukan över Sverige. I den glesbefolkade fjällsocknen Arjeplog i Norrbotten fick epidemin ett dramatiskt förlopp. Sjukligheten var utbredd och de mänskliga förlusterna närmast obeskrivliga. Nära tre procent av socknens befolkning på drygt 3000 personer miste livet i sjukdomen och mer än vart tionde hushåll förlorade en eller flera familjemedlemmar. Händelserna i Arjeplog väckte stor uppmärksamhet i pressen, framför allt sedan katastrofen blev uppenbar i hela dess omfattning. Utöver rapporter om antal insjuknade och avlidna, blev korta känsloladdade skildringar av uppgivenhet, bristande resurser och mänsklig nöd allt mer vanliga inslag i läntidningarnas rapporter. Dessa rapporter är rätt likartade och bygger ofta på anonyma lokala "meddelare" i bygderna. Även tidningen Norrskensflamman följer initialt samma mönster. Från slutet av januari och till slutet av mars publicerades nästintill dagliga rapporter om den epidemiska utvecklingen i länet. Men tidningen använder sig även av uppsökande journalistik. Under andra veckan i mars sänds en korrespondent från redaktionen för att på ort och ställe bilda sig en egen uppfattning om händelseutvecklingen. Reportageresnan resulterade i tre utförliga artiklar som förmedlar målande ögonvittnesskildringar av sjukdom och död parat med ett stort inslag av kritisk samhällsanalys. Artiklarnas mer dramatiska innehåll kom sedan att få stor spridning i hela den svenska pressen och forma vår bild av vad som hände i Arjeplog. Med detta bidrag vill jag analysera Norrskensflammas artiklar genom en medicin- och presshistorisk lins. Vad kännetecknade denna typ av tidig medicinjournalistik och hur togs den emot i sin samtid?

Medicinjournalistens diskursiva gränsarbete: Bernt Bernholm och Expressen

David Finer, medicinjournalist, med. lic., Stockholm

I studien analyseras ett urval av Bernt Bernholms (1914-2006) omfattande produktion av artiklar som medicinreporter på Expressen 1949-74 kvalitativt med hjälp av kritisk diskursanalys (Fowler, Fairclough), retorikanalys och funktionell grammatik (Halliday). Artiklar om bl a alternativmedicin, läkarrollen och medicinsk risk/nytta diskuteras också i termer av ett ideologiskt gränsarbete (Gieryn), där journalisten Bernholm genom sin diskursiva praktik om/förhandlar och om/definierar medicinska begrepp som sjukt/friskt och journalistiska begrepp som sanning och relevans liksom olika journalistroller som att informera, granska, utbilda, underhålla, osv. Textanalysen visar prov på en rad olika språkliga strategier, som - tillsammans med en mängd utomtextuella faktorer - används för att etablera och befästa Bernholms och Expressens starka ställning på området.

Medicinskt folkbibliotek

Jonatan Samuelsson, Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet
Daniel Normark, Centrum för teknik- och vetenskapsstudier, Uppsala universitet

1924 lanserade Albert Bonniers förlag bokserien Medicinskt folkbibliotek. I 49 volymer, utgivna under åren 1924–1939, skrev tidens ledande läkare och medicinska forskare över olika medicinska ämnen. Mot bakgrund av en samtid ”där allmänbildningen nått en höjd som aldrig förr” sökte redaktionen, som utöver huvudredaktören professorn och sedermera rektorn vid Karolinska institutet Gunnar Holmgren, till en början utgjordes av Gösta Forssell, Hjalmar Forssner och Patrik Haglund, ytterligare höja denna allmänbildning inom alla medicinska områden. Att åstadkomma detta var ytterst en samhällsfråga: ”Hela medicinens starkt växande sociala betydelse gör en gedigen populär-medicinsk upplysningsverksamhet i våra dagar till ett verkligt samhällsintresse”, skrev redaktionen i anmälan.

Gränsen mellan allmänheten och den medicinska professionen är och har historiskt varit plastisk och förhandlingsbar; kommunikation och informationsflöde över gränsen har tagit olika former i olika tider och sammanhang. Massmediernas och journalistikens avgörande roll i det avseendet har inte alltid varit så given som den kan framstå idag. Innan en specialiserad och sedermera granskande medicinjournalistik uppkom i Sverige kan kommunikationen forskare-allmänhet på medicinens område karaktäriseras som enkelriktad och expertkontrollerad. Likväl såg man från professionens sida ett klart behov av sådan kommunikation. I denna studie betraktar vi bokserien som ett tvärsnitt på vad den medicinska professionen ansåg att allmänheten borde veta. Genom att redovisa redaktionens och författarnas roll inom den medicinska yrkeskåren vill vi visa hur angeläget det var för professionen, samtidigt som en läsning av redaktionens efterlämnade korrespondens med förlaget ger en inblick i hur man ville patrullera gränlandet och hur den tilltänka läsaren konstruerades.

ABSTRACTS SESSION 2

Med kameran i hjärtat

Daniel Normark, Centrum för teknik- och vetenskapsstudier, Uppsala universitet

I vårt kollektiva minne tronar hjärttransplantationen av Christiaan Barnard on 3 December 1967, som ett landmärke likt Neil Armstrongs berömda steg vid samma epok. Men bakom landmärket döljer sig en historia som ofta glöms bort, en serie av landvinningar som successivt förpassats till förhistoria när mer spektakulära framsteg åstadkommits. Denna presentation kommer uppehålla sig vid dessa förhistorier, såsom den första europeiska hjärtoperationen som direktsändes i färg, och andra TV-produktioner där man genom kameran fick blicka rakt in i hjärtat. Pionjärer i detta var thoraxkirurgen Clarence Crafoord och medicinjournalisten Bernt Bernholm.

Redan i september 1951 opererade Crafoord med en kamera vid sin sida. Vid detta tillfälle hade ett kamerateam flugit från USA för att direktsända Crafoords operationer inför konferensdeltagarna på World Medical Associations kongress i Stockholm. Crafoord var inte sen att nyttja denna resurs, och TV team och journalister såg en möjlighet till ömsesidigt samarbete, hjärtoperationer blev stora nyheter. I mars 1958, som del av serien Berömda samtida, visades en film

med Crafoord. Filmen på en timma var producerad av Gert Engström och med Bernholm som rådgivare. Crafoord var vid denna tid en celebritet och högt aktad kirurg. Genom filmen fick TV publiken en inblick i kirurgens arbete men också en möjlighet att förundras och imponeras av Crafoords virtuositet. Att Bernholm var barndomskamrat med en av Crafoords mest uppskattade adepter stärkte samarbetet mellan journalist och doktor.

Denna presentation studerar källmaterial angående filmerna om Crafoord och hur de tillgängliggjorde den "magiska" praktik som kirurgerna utförde. Genom Crafoord vill jag visa hur man på 1950-60talet försökte sprida kunskap om sitt hantverk för en bred publik och hur medicinjournalister skapade sitt utrymme i symbios med läkarnas auktoritet. I synnerhet kommer jag att titta närmare på betydelsen av rörlig bild i relation till hjärtoperationer och hur TV journalistiken kom att studera dessa medicinska virtuoser.

Medicinjournalistens memoarer - en nyckel till ett livsverk

David Finer, medicinjournalist, med. lic., Stockholm

Journalisten Bernt Bernholm (1914-2007) var tidningen Expressens medicinske reporter under ett kvartssekel 1949-74. Delar av hans opublicerade memoarbok Medicinsk reporter analyseras utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv. Möjligheter och fallgropar i analysen av självbiografiskt material diskuteras. Mot bakgrund av samtidens materiella och idémässiga kontext diskuteras särskilt hur Bernholm diskursivt formar sin yrkesmässiga identitet och uppgift samt etablerar och definierar sitt förhållande till omvärlden – i första hand sina källor, arbetsgivare och läsare/tittare.

Med fallet i fokus

Annika Berg, Institutionen för kultur och estetik, Stockholms universitet

Maria Josephson, Enheten för medicinens historia och kulturarv, Karolinska institutet

Vi föreslår en gemensam presentation med fokus på ett intressant skede som vi båda uppmärksammat på varsitt håll, i arbetet med två separata forskningsprojekt. Det ena (Josephsons) om "mirakelmedlet" THX och den konflikt som uppstod mellan upphovsmannen, hans patienter, skolmedicinen och de medicinska myndigheterna kring extraktet, det andra (Bergs) om omyndigförklarade vuxnas medborgerliga rättigheter, med särskilt fokus på rösträtten.

Vår observation handlar om det tidiga 1960-talet som en viktig tillväxt- och transitionsperiod för svensk medicinjournalistik i bred mening, i och med att det att unika fall och personporträtt börjades lyftas upp och fram i medierna på ett helt annat sätt än tidigare. En anledning till detta kan vara det i Sverige nya tv-mediet, med dess särskilda möjligheter att belysa människoöden på ett engagerande sätt, och hur detta kom att fungera i samproduktion med tryckta medier. En annan är förmodligen pressens allt tydligare roll som självständig och agendadrivande aktör gentemot makthavare och myndigheter. En tredje de nya rättighetsdiskurser som etablerades under perioden.

Genom att belysa några av de många "fall" som förekom i pressen vid den aktuella tiden vill vi visa hur svensk medicinjournalistik expanderade och inkorporerade nya tematiker, till exempel motsättningar mellan individens uppfattningar kring god sjukvård och de medicinska myndigheternas, tidens oklara läge kring rätten att själv välja behandlare och behandling och den i tiden aktuella frågan om information och samtycke till medicinska åtgärder. Sammankopplade med dessa specifikt

Kontakt

Jonatan Samuelsson

jonatan.samuelsson@umu.se

0736187166

medicinska konflikter finns mer genomgripande frågor som rör relationen mellan stat och medborgare, rättigheter och skyldigheter.

ABSTRACTS SESSION 3

En konstant oro? Diskussioner om barns och ungas psykiska ohälsa i svensk dagspress, 1968-2008

Peter Skagius, Tema barn, Linköpings universitet

Barns och ungas psykiska ohälsa har varit, och är fortfarande, en hett omdebatterad fråga i den svenska offentligheten. Ämnet har emellertid inte varit föremål för några bredare historiska genomlysningar som studerat kontinuiteter och förändringar över tid i diskussionernas utformning och innehåll. Denna presentation utgår från en studie från min avhandling (Skagius, 2020) där jag, tillsammans med en kollega, undersökte hur barns och ungas psykiska ohälsa diskuterats i svensk dagspress under åren 1968–2008. Studien visade att psykisk ohälsa bland barn och unga presenterades genomgående över åren på ett alarmerande och oroat sätt, oberoende vilket decennium som var i fokus. Dock förekom det ett par förskjutningar, däribland i vilka termer som användes för att beskriva och kategorisera den psykiska ohälsan; i vilka aktörer som var involverade i att diskutera frågan; samt på vilka sätt frågan diskuterades, till exempel om detta skedde genom intervjuer med forskare eller debattinlägg skrivna av aktörerna själva.

För att samla in vårt material använde vi oss av Kungliga Bibliotekets databas med digitaliserade dagstidningar. Jag tänker därför också använda presentationen som en möjlighet att reflektera över vår erfarenhet av att arbeta med databasen och dess för- och nackdelar som en resurs för mediehistorisk forskning.

Livsfarligt, oumbärligt eller omtvistat? Tandamalgam i svensk dagspress 1975–2010

Jonatan Samuelsson, Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet

Under 1980- och 90-talen debatterades tandlagningsmaterialet amalgam flitigt av forskare, politiker, patienter och andra. I centrum stod den förgiftning som många patienter menade sig lida av till följd av att ha haft det kvicksilverhaltiga amalgamet i tänderna. Denna uppfattning motsades av de flesta företrädare för medicin, odontologi och psykiatri, som menade att patienternas ofta vaga och subjektiva symtom istället hade primärt psykosociala orsaker. Kontroversen utspelade sig på flera olika arenor, varav massmedierna var en av de mest betydande. I TV, radio och tidningar beskrevs kontroversen, forskningen, patienternas svårigheter och de politiska turerna kring amalgamet som både hälso- och miljöhot. Syftet är att kartlägga och förstå pressens roll i amalgamkontroversen, samt att studera kontinuiteter och förändringar i pressdiskursen kring amalgam under perioden 1975-2010.

Presentationen utgår från cirka 5 600 tidningssidor, funna genom sökningar på "amalgam" och andra relaterade nyckelord i Kungliga bibliotekets databas Svenska dagstidningar. Dessa analyseras

med hjälp av både digitala verktyg och historisk texttolkning. För det första kategoriseras innehållet för att särskilja redaktionellt material från övrigt, som exempelvis insändare eller annonser. Sedan analyseras materialet digitalt för att se om det finns skillnader i sådant som samförekomst av nyckelord över tid eller mellan olika publikationer. Slutligen närläses ett urval av det redaktionella materialet.

Undersökningen vägleds av frågor som till exempel: Hur framställdes amalgamet och dess eventuella farlighet i dagspressen? Vilka aktörer fick komma till tals? Hur porträtterades olika aktörsgrupper, till exempel patienter eller tandläkare och andra experter?

ABSTRACTS SESSION 4

Läsare och patienter i tidskriften *Cancer* 1956 – 1986.

Maria Josephson, Enheten för medicinens historia och kulturarv, Karolinska institutet

Mitt bidrag behandlar två sammanlänkade aspekter av journalistiken i tidskriften *Cancer*, som utgavs av Riksföreningen för kräftsjukdomarnas bekämpande, sedermera Riksföreningen mot cancer och till slut Cancerfonden, åren mellan 1956 och 1986. Dels intresserar jag mig för hur patienter framställs och diskuteras, dels för vilken läsare som konstrueras i tidskriftens innehåll och tilltal. Tidskriften är som framgår av namnet organ för Riksföreningen, en förening som i syfte att samla in pengar till cancerforskning och upplysa allmänheten om cancer bildas år 1951.

Cancer seglade under 1950-talet upp som det stora hotet mot folkhälsan, och var en omtalad och stigmatiserande diagnos. Riksföreningen hade således ett svårt uppdrag: att upplysa och locka till donationer utan att skrämmas. En översiktlig genomgång av *Cancer* för de aktuella åren ger vid handen att cancerpatienter var nästan osynliga i tidskriften fram till 1970-talets inledning. Dessförinnan märks ett fokus på forskning och teknik, ofta manifesterad i avancerade uppsatser om forskningsprojekt, terapier på experimentstadiet och ny maskinell utrustning för behandling. Sveriges ledande cancerexperter uppmanades att skriva i *Cancer*, och gjorde det också (förmodligen eftersom Riksföreningen förfogade över i samtiden stora anslag).

Från 1970-talets mitt märks en mjukare ton i *Cancer*, och reportage som synliggör också behandlade patienter. Nya yrkesgrupper börjar också synas i tidskriften, till exempel sjuksköterskor. Skiftet sammanfaller i stort med det som ibland kallas "the discovery of the patient" internationellt, och i Sverige med en ökad uppmärksamhet från myndighetshåll på betydelsen av palliativ vård, alltså vård i livets slutskede. Mitt syfte är att närmare undersöka detta skifte, samt förändringar i de roller som tilldelades läsare och patient i tidskriften från 1956 till 1986.

Between openness and secrecy: Information regimes in Swedish medical journals during the twentieth century

Solveig Jülich, Institutionen för idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet

The aim of the paper is to present a planned research project that explores how Swedish medical journals created and imposed regimes on the circulation of information to doctors, the general press

UMEÅ UNIVERSITET

UPPSALA
UNIVERSITET

and the broader public during the twentieth century. It draws upon historical and sociological research on openness, transparency and information control in science and the public sphere. Traditional historiography of science has constructed secrecy in opposition to openness but as Stephen Hilgartner and others have argued these phenomena are often entwined and interdependent. My research focuses on three aspects of the dynamics and mechanisms of information control in *Läkartidningen* and a selection of other journals, applying a combination of digital and hermeneutic-historical methods. Firstly, editorial materials are examined for statements regarding policies of information openness and secrecy. In particular, it looks at how collegiality and unity were principles that came to govern decisions of the editorial boards and publishers. Secondly, articles are searched for tensions between the commitment to doctor-patient confidentiality and integrity and the wish to publish and distribute knowledge. Thirdly, the journals are investigated for material that articulate and discuss the relationship between medical and media professions. It will especially highlight how publicity and accountability became important topics in these debates over the years.